

SR Makedonije i makedonskog čovjeka, već i bitna odrednica u građenju dobrosusjedskih odnosa na ovom prostoru. Aktualnost tih pogleda i ocjena, potvrđena u proteklom razdoblju, još više govori o stvaralačkom odnosu autora prema svim procesima naše socijalističke izgradnje i razvoju samoupravnih društvenih odnosa kao i prema najaktualnijim vanjskopolitičkim temama vezanim za prošlost, sadašnjost i budućnost makedonskog naroda i jugoslavenske zajednice.

Ognjen Bojadžiski

DUŠAN ŽIVKOVIĆ, Narodni front Jugoslavije 1935—1945, Narodna knjiga, Beograd 1978.

Napokon smo objavljivanjem ove knjige dobili povijesnoznanstveno djelo u kojem se u cjelini izlaže i analizira ideja, politika, organizacija i ukupna problematika Narodnog fronta Jugoslavije, od početnih ideja o jedinstvenom frontu radničke klase, inauguriranih odlukama III i IV kongresa Kominterne 1921—1922. godine, organiziranog djelovanja i poduzimanja određenih akcija za formiranje antifašističkog fronta, odnosno narodnooslobodilačkog fronta, do njegova konačnog oformljenja 1944. godine i održavanja Prvog kongresa Narodnog fronta Jugoslavije 1945. godine.

Valja u početku istaći da je knjiga Narodni front Jugoslavije doista izuzetno vrijedno analitičko-sintetičko monografsko znanstveno djelo koje je nastalo na osnovi dugogodišnjeg mukotrpnog istraživačkog rada (konzultacije brojne literature i velikog opusa arhivskih dokumenata) i čvrste odluke autora da se prihvati tako važnog, izuzetno potrebnog i odgovornog zadatka. Jer pisati o Narodnom frontu Jugoslavije znači pisati o toj problematici uopće (što autor doista sveobuhvatno i znalački čini).

Pisati o genezi, ideji i razvoju Narodnog fronta uopće, znači pisati o borbi i revolucionarnim gibanjima radničke klase i svih demokratsko-progresivnih snaga svijeta, pisati o »strategiji i taktici Kominterne i njezinih sekcija (pojedinih komunističkih partija na raznim etapama borbe od završetka prvoga svjetskog rata), znači pratiti diferencijaciju građanskih snaga i pomeranje jednog njihovog dela ulevo, znači pisati o prevazilaženju uskih sektaških stavova u najvišem rukovodstvu međunarodnog radničkog pokreta u odnosu prema socijalnoj demokraciji. I obrnuto, znači pisati o zbližavanju svih demokratskih snaga na platformi zajedničke borbe protiv agresivnog fašizma [...]«, kaže autor u predgovoru svoje knjige.

Valja, osim toga, istaći da autor u navedenom djelu ne daje samo historiju Narodnog fronta, sagledavajući je i eksplicirajući u kontekstu cjeline svjetskih zbivanja, već — barem što se tiče Jugoslavije — ponire u širu analizu historije socijalističke revolucije Jugoslavije, dakako s posebnim osvrtima na pojedine današnje republike i pokrajine. Autor, dakle, problematiku Narodnog fronta situira u kontekstu i kontinuitetu revolucionarne borbe radničke klase u cjelini i

radničke klase Jugoslavije, odnosno njezinih dijelova posebno. Sve to sagledava u procesu provođenja oružane revolucije i antifašističke narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji.

Raspravljajući o genezi nastajanja i potrebi formiranja Narodnog (antifašističkog) fronta, autor s pravom polazi od Lenjinovih ideja o stvaranju jedinstvenog fronta radničke klase u svim zemljama, koje je Kominternu prihvatila i formulirala na svojem III i IV kongresu 1921. i 1922. godine. Zatim autor ukazuje na poteškoće realizacije te ideje zbog nesuglasica i suprotnih stavova Komunističke i Socijalističke internacionale, što se, dakako, prenosilo na članice i njihove pripadnike. Izvjesna stabilizacija relativno mirnog razvoja kapitalizma između 1923—1928. godine još više zaoštava odnose navedenih internacionala što je slabilo sve akcije za pokušaj stvaranja jedinstvenog fronta radničke klase.

Tom slabljenju pridonosi i promjena stavova Komunističke internacionale na VI kongresu 1928. godine, na kojem se postulat »borbe za jedinstveni front radničke klase« zamjenjuje parolom »borbe klase protiv klase«. Takav su stav prihvatile i bespogovorno slijedile sve komunističke partije i ostale sekcije Kominterne, što je uvjetovalo jači sukob i razdor, a ne jedinstvo unutar radničkog pokreta i — kako reče autor — »još više udaljavanje komunista i socijaldemokrata«. Zbog toga se sporo, a u mnogim zemljama i nikako, ne reagira protiv fašizma i njegovih agresija, iako je, nakon dolaska Hitlera na vlast u Njemačkoj, svima bilo jasno da upravo od fašizma prijeti najveća opasnost čovječanstvu.

Iako se tridesetih godina, posebno nakon dolaska Hitlera na vlast i određenih fašističkih agresija, jasno i nedvosmisleno očitovala fašistička opasnost, tako da se neke antifašističke akcije (kao što je okupljanje antifašističkih snaga u Francuskoj, Španjolskoj, Kini i Čileu) poduzimaju i bez direktiva centra međunarodnog radničkog pokreta — ipak se sve do odluka Sedmog kongresa Kominterne nije u formiranju antifašističke fronte puno postiglo.

Tek je Sedmi kongres Kominterne 1935. godine označio prekretnicu u političkoj koncepciji antifašističke borbe međunarodnog radničko-komunističkog pokreta. Na Sedmom je kongresu formulirana platforma antifašističke borbe kojom su jasno određeni političko-internacionalistički zadaci komunističkih partija i svih demokratsko-progresivnih antifašističkih snaga svijeta. Sedmi je kongres, ističe autor, dao osnovni pečat borbi za ostvarivanje Narodnog fronta kao pokreta koji treba da se najenergičnije suprotstavi fašističkoj opasnosti.

Nakon održanog Kongresa, u mnogim se zemljama poduzimaju brojne akcije čiji je uspjeh, kaže autor, na prvom mjestu ovisio o jedinstvu demokratskih snaga i specifičnosti uvjeta i okolnosti u kojima su te snage djelovale u pojedinim zemljama. »[...] Tamo gdje se već od ranije počeo stvarati jedinstveni front, gdje je došlo do uske saradnje komunističkih i socijalističkih partija, gdje je buržoaska demokracija obezbeđivala funkcionisanje demokratskih institucija — tamo su i uslovi za NF bili povoljniji. I obrnuto, gdje nije bilo jedinstva u radničkom pokretu, gdje su se komunisti i socijalisti međusobno optuživali i gdje je vladajuća buržoazija tražila izlaz u diktaturi najreakcionarnijih snaga društva — NF nije bilo moguće ostvariti [...]« (27).

Za drugi primjer najbolje može poslužiti stanje u Njemačkoj, Italiji, Mađarskoj i nekim drugim zemljama, a za prve navode autor ističe primjer i ujedno analizira stanje u Francuskoj i Španjolskoj, u kojima 1936. godine dolazi do formiranja i pobjede na izborima Narodnoga antifašističkog fronta, kao koalicije radničkih i ostalih demokratskih partija i organizacija. I u jednoj i drugoj zemlji

Narodni front proizlazi iz jedinstvenog fronta radničke klase koji se formira još 1934. godine sporazumom između radničkih partija i organizacija. Nešto slično se događa, samo s različitim razvojnim procesom, u Kini i Čileu.

U Kini nije u početku, kao u Francuskoj i Španjolskoj, bilo jedinstvenog fronta radničke klase, već je stvoren front protiv japanskih agresija, sporazumom između predstavnika radničke klase i nacionalne buržoazije Kuomintanga. Osnovni mu je cilj bio protjerivanje agresora, i zato se u prvoj fazi naziva »Jedinstveni anti-japanski front, jer je glavni neprijatelj postao japanski okupator, koji je ne samo porobio mnoge kineske provincije nego je postao i glavni stub oko kojeg su se okupljale najreakcionarnije snage kineskog društva iz straha od revolucionarnih promena. Zahvaljujući takvom stavu Japana i izdaji Čang Kaj Šeka, Jedinstveni front prerasta u opštenarodni front oko kojeg se, na platformi borbe protiv okupatora, okupljaju sve revolucionarne i demokratske snage Kine s KP kao idejnim predvodnikom« (66).

Analizirajući jugoslavenske prilike i djelovanje ilegalne KPJ na realizaciji ideje formiranja jedinstvenog fronta radničke klase, odnosno antifašističkog narodnog fronta, autor na prvom mjestu ističe pokušaj KPJ da legalno djeluje na tom zadatku formiranjem Nezavisne radničke partije Jugoslavije, što nije imalo većih uspjeha. Nešto slično, samo organiziranije, KPJ pokušava 1935. godine formiranjem Jedinstvene radničke stranke, odnosno Stranke radnog naroda 1938. godine, koalicijom s građanskim opozicionim strankama, što ne dovodi do značajnijih uspjeha, između ostalog i zbog toga što su lideri građanskih stranaka u tome tražili svoje posebne interese i zato što KPJ nije željela odstupiti od utvrđene platforme.

Iako je KPJ shvaćala antifašistički front, što se očitovalo još u odlukama IV konferencije i još jače na Splitskom plenumu 1935. godine i također u brojnim akcijama koje poduzima nakon Sedmog kongresa Kominterne, kao široki narodni pokret za borbu protiv fašizma i kao političku organizaciju koja osigurava okupljanje svih demokratskih snaga za rješavanje osnovnih socijalnih i nacionalnih pitanja i proturječnosti Jugoslavije — u tome je, prema mišljenju autora, samo djelomično uspjela.

Najviše uspjeha KPJ postiže u Sloveniji, jer za razliku od ostalih krajeva Jugoslavije, KPJ u Sloveniji uspijeva da formira Ljudsku frontu na koalicionoj osnovi s građanskim strankama još na početku 1937. godine, s dominantnim utjecajem KPS, odnosno KPJ. Iako je u toku 1937. godine došlo do razdvajanja NF Slovenije na dva krila, izdvajanjem Lončara kao Mačekova pristaše — ipak je nakon Osnivačkog kongresa KPS došlo do pojačane aktivnosti na cijelom području Slovenije, što će se još intenzivnije očitovati nakon Pete zemaljske konferencije KPJ.

Bez obzira na to što KPJ uoči rata i pored velikih napora nije uspjela formirati NF, pa čak ni jedinstveni front radničke klase na području Jugoslavije kao cjeline — ipak su borbe i brojne akcije koje je Partija poduzimala u tom smislu imale veliko značenje, jer »stvaranjem inicijativnih odbora JRP i SRN i odbora NF-a u pojedinim mestima, Partija je utirala put svom organizacijskom učvršćenju i zbližavanju s masama, a putem štampe, konferencija, sastanaka i predizbornih mitinga javno je iznosila svoj program i stvarala svoju političku platformu srazmerno svojoj snazi, snazi radničkog pokreta i sposobnosti masa da tu platformu prihvate kao svoju. Dajući uputstva nižim partijskim rukovodstvima i vaspitavajući mase, Partija se i sama obogaćivala iskustvom: međunarodnog radničkog pokreta i vlastitim iskustvom iz zemlje. Zato se s pravom može zaključiti

da su uspesi, odnosno neuspesi koje je Partija imala u tom periodu realan odraz kako međunarodne političke situacije, koja je obilovala naglim zaokretima, dramatičnim događajima i snažnim previranjima i neizvesnošću, kao i političkim obratima na unutrašnjem planu — tako i snage, jedinstvenosti i mogućnosti Partije da se postavi i bori u tim uslovima» (105).

KPJ se, nakon neuspjelih sporazuma s opozicionim građanskim strankama, orijentira na vlastite snage, uspostavljajući neposredne kontakte sa širokim narodnim slojevima i pojedincima iz demokratskih građanskih partija, nudeći im svoju političku platformu, koja je od početka bila nacionalnooslobodilačka s revolucionarno-socijalnom orijentacijom. Upravo je takva orijentacija i takva politika bila u interesu velikog broja stanovništva uoči fašističke agresije i nakon okupacije zemlje. KPJ je od dolaska druga Tita na njezino čelo imala jasnu orijentaciju i čvrstu odluku s izraženom političkom linijom i spremnošću da se, naglašava autor, sa svim progresivnim snagama društva bori protiv fašizma, odnosno protiv okupatora nakon kapitulacije stare Jugoslavije.

Na osnovi takve orijentacije i okupljanja širih slojeva stanovništva, te na osnovi iskustva na stvaranju Osvobodilne fronte u Sloveniji (o tome autor opširno analitički raspravlja u poglavljima knjige) i, također, iskustava iz akcija za formiranje Narodnog fronta uoči rata, KPJ i nakon kapitulacije pokušava da u suradnji s predstavnicima buržoaskih grupacija oformi narodnooslobodilački front kao »jednu opštejugoslovensku političku organizaciju koja će moći da okupi sve antiokupatorske snage. U pojedinim pokrajinama na tome se dugo i uporno inzistiralo (Hrvatska) dok se u ostalim brzo uvidelo da od takvog fronta neće biti ništa, jer su osnovne protivrečnosti bile nepremostive. Zato je Partija, sve više se približavajući osnovnim intencijama masa u ustaničkim područjima, postepeno tumačenjem ciljeva NOB-a, pridobijala pristalice bivših građanskih stranaka. Što je ustanak više jačao i što su međunarodni odnosi postajali povoljniji, time je i opredeljenje masa raslo, a samim time se i politika Partije podešavala prema 'nesigurnim saveznicima'« (158).

Komunistička partija u Jugoslaviji je — poučena iskustvima Pariske komune i oktobarske revolucije — na vrijeme znala da revolucionarnu marksističku teoriju primijeni u konkretnim uvjetima revolucionarne prakse, okupljanjem svih snaga spremnih i sposobnih za borbu protiv fašizma, za nacionalno i socijalno oslobođenje. KPJ je, dakle, znala da uoči i osmisli interese ne samo radničke klase nego i velike većine stanovništva u danom trenutku. Podudarnost interesa radničke klase s interesima većine stanovništva odlučno je, ističe autor, utjecala na uspješan početak i razvoj narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji i njezin pobjedonosni završetak.

O tome autor u tekstovima svoje knjige, između ostalog, kaže: »[...] Partija (misli se na KPJ), kao avangarda radničke klase i svih radnih slojeva nikad u toku NOR-a nije u svojoj platformi postavljala usko klasne interese, jer bi je to odvajalo od dela masa, a samim tim ne bi mogla odigrati ulogu avangarde. Ali, upravo ističući u prvi plan narodnooslobodilačke i antiokupatorske parole, ona je u isto vreme ostvarivala i svoju partijsku platformu, odnosno interese klase, jer je antiokupatorska, odnosno narodnooslobodilačka platforma u isto vreme bila i klasna [...]« (211—212).

Valja istaći da se KPJ od početka, nekad s manjim a kasnije sa sve većim i većim uspjesima, zalagala za realizaciju ideje NF, najprije kao jedinstvenog fronta radničke klase, zatim antifašističkog odnosno narodnooslobodilačkog fronta, a ona će doživjeti svoj pravi uspjeh u onom političkom trenutku, kad NOP do-

bije i svoju vanjsku afirmaciju — onda kad je KPJ uz izravno protivljenje izbjegličke vlade uspjela da na svojoj političkoj platformi okupi »ne samo svoje pristalice i simpatizere nego i veliki broj ranijih pristalica građanskih stranaka koji su razočarani u vodstva svojih partija prešli na stranu NOP-a. Ta i takva platforma KPJ, uz povoljan razvoj međunarodnih događaja i uz sve veće izdajstvo i kompromitaciju snaga kontrarevolucije u Jugoslaviji s Dražom Mihailovićem, Mačekom, Rupnikom i dr. na čelu — omogućila je rukovodstvu NOP-a da 1944. godine sama, bez molbi za saradnju s drugim snagama izvan NOP-a, donese odluku za stvaranje NOF-a [. . .]« (385).

KPJ je dobro ocijenila da je nastupio povoljan trenutak, s obzirom na velike uspjehe NOR-a i revolucije i njihove međunarodne afirmacije, da se formira NF kao općenarodna politička organizacija, bez koalicije, na osnovama zajedničke oslobodilačke borbe i tekovina revolucije. Pri tom valja napomenuti da je NOF 1944. godine po pokrajinama (federalnim jedinicama) konstituiran kao masovna općenarodna politička organizacija koja ima svoj statut, program i organiziranu strukturu od baze do vrha.

Na prigovore da su NOP i NOF identični pojmovi s različitim nazivima i da se NOP 1944. godine formiranjem NOF-a u njega transformira, autor to eksplicite negira i ističe da je »NOF od svog formiranja jedna od važnih poluga NOP-a, a ne transformisan u NOP. Naime, nije se NOF transformisao u NOP njegovim organizacijskim oformljenjem 1944, već se obogatio jednom novom političkom organizacijom. A to što se termin 'NOP', posle organizacijskog oformljenja NOF-a ređe spominje (mada egzistira do kraja NOR-a), nije znak njegove transformacije u NOF, nego njegovog postepenog preobražaja u najviše državne organe, koji su se počeli stvarati od Drugog zasjedanja AVNOJ-a i kasnije (NKOJ, Predsjedništvo AVNOJ-a, zemaljske skupštine itd.)« (387).

Autor, dakle, smatra da je NOP širi pojam od NOF-a i da doista nisu identični. Narodni front, koji se 1944. godine konstituira po tadašnjim federativnim jedinicama, današnjim republikama i pokrajinama, kao NOF dobiva konačan oblik kao najmasovnija politička organizacija na Prvom kongresu Narodnog fronta Jugoslavije, održanom od 5. do 7. kolovoza 1945, u Beogradu. Kongres je, uz ostalo, usvojio Programsku načela kojima su »obuhvaćene sve društvene snage zemlje i određen je pravac njezine izgradnje. Oni su isto tako potvrdili stečenih tekovina i perspektiva izgradnje novog društvenog sistema, potpuno suprotnog buržoaskoj demokratiji« (418).

Prema tome, autor je dokazao da je KPJ od dolaska druga Tita na njezino čelo dosljedno, znalački i u kontekstu revolucionarnog, odnosno oslobodilačkog pokreta u teoriji i praksi nastojala, i na kraju uspjela da realizira potpuno i u skladu s našim potrebama i specifičnim uvjetima — političko-frontovsku platformu. U početku pokušajem sporazuma i koalicijom s vodstvima opozicionih i nekih ostalih građanskih partija i njihovih grupacija, a zatim izravnim kontaktima i neposrednim radom sa širokim slojevima stanovništva Jugoslavije, okupljajući ih na realizaciji zajedničkih interesa i zadataka zacrtanih u narodno-oslobodilačkoj platformi.

Na pitanje je li Narodni front koalicija stranaka, politički pokret usmjeren u borbu protiv fašizma, platforma Kominterne i komunističkih partija ili politička organizacija — autor odgovara da je pogrešno svako mišljenje koje karakter i bit NF svodi na jedno od navedenih određenja. Takvo bi određenje bilo i suviše jednostrano i potpuno neznanstveno, jer je NF prije rata, uzevši u cjelini, bio i koalicija partija, i pokret, i platforma komunističkih partija. Kod nas on nikad

nije bio koalicija partija i nije to ni mogao biti iz navedenih razloga i uvjeta u kojima se pokret razvijao, već pokret okupljen oko navedene platforme da bi se na kraju oformio i konstituirao kao masovna društveno-politička organizacija. Valja na kraju ovog prikaza napomenuti da u svakom djelu, pa tako i u ovom Dušana Živkovića, ima formulacija i stavova s kojima se neće i ne moraju svi složiti, a ima i onih kojima bi se s pravom ili bez njega moglo prigovoriti. Prva se odnosi na svrstavanje Jugoslavije (KPJ) u pitanju stvaranja NF s Bugarskom, Grčkom, Rumunjskom i Čehoslovačkom. Ipak je KPJ, posebno nakon dolaska druga Tita na njezino čelo, više na realizaciji frontovske politike učinila od KP navedenih zemalja, a to je, prema mojem mišljenju, trebalo eksplicite u komparacijama i pokazati.

Druga se primjedba odnosi na neargumentirani, nepotrebni i više proizvoljno-voluntaristički stav autora koji ističe da je po njegovu mišljenju »Boki Kotor-skoj, koja je i do tada tretirana kao posebno područje Crne Gore, trebalo dati poseban značaj, kao specifičnoj političkoj i ekonomskoj celini« (352–353). Autor pod pojmom »posebni značaj« vjerojatno misli na dobivanje autonomije, iako to eksplicite nije rečeno.

Osim toga, ne bih se potpuno mogao složiti s autorovom konstatacijom da »NOF oformljen 1944. godine, po sadržini i suštini, kao i po svojoj organizacijskoj strukturi nema ničeg zajedničkog sa NF pre rata, kao ni sa onim iz dana ustanka 1941. godine [...]«. Tu konstataciju pobija i sam autor kad kaže da je NF bio osnovna poluga i dio NOP-a i antifašističke borbe naroda Jugoslavije, koja počinje prije rata.

No, bez obzira na neke manje značajne primjedbe i nepotrebne formulacije autora, navedeno djelo dra Dušana Živkovića s pristupom znanstvene analize prezentira javnosti cjelokupnu problematiku NF i tako omogućuje šire spoznaje za razumijevanje geneze, nastajanja i razvoja NF do njegova konačnog formiranja u opću masovnu političku organizaciju Jugoslavije, koja je nastala u kontekstu i kontinuitetu revolucije i oslobodilačke borbe u cjelini. Stoga je analiza i eksplikacija Narodnog fronta ujedno i eksplikacija revolucionarnog pokreta, narodno-oslobodilačke borbe i socijalističke revolucije u cjelini.

Savo Pešić

IVAN KATARDŽIEV, Vreme na zrenje — makedonskoto nacionalno prašanje megu dvete svetski vojni (1919–1930), »Kultura«, Skopje 1977, tom I 560 str., tom II 348 str.

I

Studija dra Ivana Katardžieva posvećena je makedonskom nacionalnom pitanju između dva rata (1919–1930. god.). To je obiman naučni rad u kome se proučava nedovoljno istražen period historije makedonskog naroda. Može se slobodno reći da se tom studijom popunjava osjetna praznina u političkoj historiji makedonskog naroda.